

27-29 MAYIS 2002 ANKARA

ERZURUM VE SİVAS KONGRELERİ SEMPOZYUMU

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ

ANKARA 2003

27-29 MAYIS 2002 - ANKARA

**ERZURUM VE SİVAS
KONGRELERİ SEMPOZYUMU**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ARAŞTIRMA VE
UYGULAMA MERKEZİ
ANKARA – 2003**

ATATÜRK VE MİLLİ BAĞIMSIZLIK

Doç. Dr. Mustafa TURAN*

Mondros Mütarekesi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi ile başlayıp 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması ile nihai neticeye varılan savaşa Türk İstiklâl Harbi denilmektedir. Yalnız siyasî ve askerî kurtuluş anlamına gelmediğinden hareketle daha geniş bir anlam verirken İstiklâl Harbi, "Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi ile yıkılıp parçalanması ve yağmalanmaya başlanması üzerine Atatürk'ün önderliğinde Türk milletinin her bakımdan bağımsız bir devlet ve çağdaş bir toplum kurma yolunda yapmış olduğu savaştır."

Atatürk'ün gençlik yıllarını yaşadığı olaylar ile çökmekte olan devletin içinde bulunduğu sıkıntılara dair gözlemleri Atatürk'te tam bağımsızlık fikrini oluşturan temel sebeptir. Misak-ı Milli'nin ortaya çıkmasındaki temel saiki de Türk milletinin yaşadığı coğrafyada bağımsız yaşamak arzusu belirlemiştir. Tabiatıyla Türk toplumunun mekan tuttuğu coğrafyanın jeopolitik yapısı bağımsızlık fikrini Atatürk'e empoze eden bir husustur.

Rudolf Kjellen, devleti sadece yaşayan basit bir organizma değil, aynı zamanda bilinçli bir varlık olarak telakki etmekte ve devletin şu üç temel unsura sahip olması gerektiğini ifade etmektedir¹: 1- Sahanın geniş olması 2- Hareket serbestliği 3- İçeride birlik ve beraberlik. Kjellen'in belirttiği bu unsurlar esas alınırca XX. Yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti, varlığını sürdürebilecek büyüklükte bir sahaya sahip ise de siyasî sınırları içinde bile serbest hareket edemeyen bir devlet, Osmanlı toplumu da birlikte yaşama azmini kaybetmiş bir toplum durumunda idi. Devleti, bir çekirdek etrafında doğan ve çevreye doğru gelişen bir varlık olarak gören Fredrich Ratzel de devletlerin sahalarını

* Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

¹ Süha Göney, *Siyasî Coğrafya*, II, İstanbul, 1993, s. 16.

kültürleriyle geliştirdikleri, yani bir devlete mensup milletin kültürünün inkişaf etmesiyle mütenasip olarak devletin sahasının genişlediği üzerinde durmaktadır. Ratzel'e göre devletler, kendileri için kıymet ifade eden sahalara yönelirler ve küçük üniteleri kendi bünyelerine katmak suretiyle eritmeye çalışırlar. Tarihte pek çok devlet, ülkelerine dahil ettikleri üniteleri kendi kültürleriyle eritemedikleri veya buna gerek görmedikleri için yıkılmışlardır². Bu görüşlerden hareketle devletlerin kurulmaları, büyümeleri, yıkılmaları veya yaşamlarındaki temel sebebin millî kültür, millî kimlik ve millî bilinç ekseninde değerlendirilmesi gerekmektedir. Atatürk'ün "Muharebe, daima mücadele halinde bulunan kuvvetlerin gözle görünür hal ve şekil almasıdır." Sözleri de bu hususu teyit etmektedir. Burada tarihte ve bugün milletlerin ve devletlerin yaşamasını temin eden, dağılmasına, diğer milletler içerisinde erimesine, yok olup gitmesine mani olan hususun fertlerin mensup olduğu millet ve devlete bağlılık hissi olduğunun da belirtilmesi gerekmektedir. Bu fikirler muvacehesinde değerlendirilse, siyasî, idarî, iktisadî, askerî ve içtimai çözüme içerisinde bulunan Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının mukadder olduğu hemen anlaşılır.

Devletin böyle bir duruma düşmesinin temelinde, kendi kültür dinamiklerini kaybetmesi, kültürel kırılmaya uğraması, ilim ve teknolojiye çağdaş olduğu devletlerin seviyesini yakalayamamış olması bulunmaktadır.

XVII. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan çözülmeye paralel olarak Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve paylaşılması yönündeki çalışmalar da Rus Çarı Deli Petro ve Avusturya İmparatoru I. Joseph zamanlarında başlamış ve 1920 Sèvres Antlaşması'na kadar devam etmiştir. Rusya ve Avusturya'nın başlattıkları çalışmalara daha sonra İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi devletler de katılmışlardır. Emperyalist devletlerin faaliyetleri ve baskıları sonunda Osmanlı Devleti, artık kağıt üzerinde her ne kadar bağımsız görünüyorsa da aslında hakimiyet haklarını tam olarak kullanamayan, yarı sömürge özellikleri gösteren bir devlet durumunda idi. Dolayısıyla XX. Yüzyıl başlarına kadar cereyan eden olaylar devletin bağımsızlığını ciddi olarak tehlikeye sokmuştur.

1905 yılında Harp Akademisi'nden kurmay yüzbaşı olarak mezun olup aynı yıl merkezi Şam'da bulunan V. Ordu'ya tayin olan Mustafa Kemal, Şam'a giderken Beyrut'taki arkadaşlarına, "Asıl mesele yıkılmak üzere bulunan imparatorluktan bir Türk devleti çıkarmaktır." diyordu. Mustafa Kemal, iki yıl

² Aynı eser, s. 12-16.

sonra da özetle şu görüşleri ifade ediyordu: "Meşrutiyet, köhneleşmiş ve insicâmını kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun gövdesi üzerinde değil, aksine Türk çoğunluğunun yaşadığı kısım üzerinde, düşmanların yani büyük devletlerin yapacağı bir tasfiye yerine, kendi başına bir Türk devleti kurmalıdır. Nüfusun yarısı Türk olmayan ve halbuki geniş bir saha işgal eden devletin bütün varlığı ve müdâfaası Türk'ün omuzlarına yüklenmiş, Hıristiyan azınlıklar ise yalnız kendi çıkarlarını sağlamakla kalmıyor, komşu ve aynı ırktaki devletlerle birleşmek için fırsat kaçırmak istemiyorlar. Geriye kalan Türkler ve Araplar, ayrı ayrı devletlerin sömürgeleri haline getirilecek, Türk'ten başka unsurlar, düşman devletlerin tarafını tutacaklar. Şu halde devlet gövdesinin çökmesiyle hasıl olacak enkazın altında ezilip perişan olmak mı, yoksa çoğunluğu Türk olan millî sınırlara çekilerek burasını mı savunmak daha doğru ve hayırlı olacak ? Ben selâmeti ikinci fikrin tatbikinde görüyorum"³.

Mustafa Kemal'in I. Dünya Harbi'nden kısa bir süre önce ileri sürdüğü isâbetli fikirler, Osmanlı Devleti'nin son on yılında iktidara sahip İttihat ve Terakki hükümeti tarafından başarılı bir şekilde tatbik edilebilseydi, devlet daha o zaman kurtarılabilirdi. Tarihin akışını anlamayan İttihat ve Terakki liderleri bu cesareti gösterememişlerdir⁴.

1914 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti, tam bir ikilem içerisindeydi. Osmanlı Devleti için İngiltere veyahut Almanya yanında savaşa girmekten başka bir çıkar yol gözüküyordu. Silâhlı ve tarafsız kalmak en makul bir fikir olarak ileri sürülmüş⁵ ise de bu fikrin kabulü ve uygulanabilirliği şüpheli, hatta imkânsız görünüyordu. Mustafa Kemal'in düşündüklerinin aksine İttihat ve Terakki liderleri büyük idealler ve hayaller peşindedirler. Onlara göre, "İngiltere ile Rusya'nın yayılmacı emellerine set çekmek için savaşa girilmelidir. İtilâf Devletlerine nispetle iktisadî ve sınaî üstünlüğe sahip Almanya, savaştan ancak zaferle çıkabilir. Tabiatıyla, zafer günü de Türkiye mükâfatlandırılacaktır."⁶ Almanya'nın savaşı kaybedebileceği ihtimalini hiç kimse düşünmek istemez. Sadece Türklerin son asırda kaybettiği toprakları geri almak değil, aynı zamanda Rus İmparatorluğu'nu parçalamak ve büyük

³ Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, 2.bsk., İstanbul, 1981, s. 114 vd.

⁴ Salim Koca, "Mustafa Kemal'e Göre XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı İmparatorluğu Nasıl Kurtarılabilirdi ?", **Millî Kültür**, Kültür Bakanlığı yay., S. 52, (Mart, 1986), s. 74.

⁵ Kâzım Karabekir, **Birinci Cihan Harbine Neden Girdik ?**, İstanbul, 1994, s. 88.

⁶ Paul Dumont, **Mustafa Kemal Atatürk**, (Çev. Zeki Çelikkol), Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1993, s. 1 vd.

bir Türk devleti kurmak ümidi hâkimdir. İşte böyle bir psikoloji içerisinde savaşa girilmiştir.

I. Dünya Harbi'ne girilmesi, büyük kayıplar bir yana, devletin sonu olmuş, bu devlet içinden yeni bir Türk devleti çıkarılmasını da iyice zorlaştırmıştır. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden biraz önce Duyûn-ı umûmiye İngiliz Dainler Vekili Sir Adam Block'un İstanbul'dan ayrılırken söylediği şu sözler mânîdardır: "Eğer Almanya kazanırsa siz Alman kolonisi olacaksınız. Eğer İngiltere kazanırsa, mahvoldunuz"⁷ Gerçekten de Sir Adam Block'un dediği çıkmıştı. Mondros Mütârekesi'nin uygulanış tarzı da bunu izah etmektedir. Mütârekenâme'nin meşhur 7. maddesi ile Müttefikler, "Güvenliklerini tehdit edecek bir durum olduğunda herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkını" elde etmişlerdi. Mütâreke mûcibince Osmanlı ordusu terhis edilir; silâh ve cephânelere el konulur. Müttefiklerin, mütâreke maddelerini isteklerine uygun bir tarzda uygulamaya başlamaları, hatta mütâreke maddeleri hükümlerine aykırı olmasına rağmen, bir çok yerde işgale başlamaları, Mondros Mütârekesi'nin ihtiva ettiği şartlar ile yetinmeyeceklerini ve aralarında yaptıkları gizli anlaşmaların hükümlerini açıkça uygulayacaklarını gösteriyordu. Başka bir ifade ile Müttefiklerin Osmanlı topraklarını parçalamak emelinde oldukları açıktır.

Müttefiklerin Anadolu'yu parçalayacaklarını çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa'da⁸, yıkılan bir devletin içinden millî ve bağımsız bir Türk devleti çıkarmak fikir ve hissiyatı hâkimdir. Yıllardır acılarla cepheden cepheye koşan Türk milletinin sorumluluğu adeta O'nun omuzlarına yüklenmiş gibidir.

I. Dünya Harbi sonunda devlet, imzaladığı mütareke ile sadece ateş kesmiş olmuyor, fiilen ve hukuken varlığına da son vermiş oluyordu. Nitekim çok geçmeden imzalanacak olan Sevres Antlaşması ile de bu husus tescil edilmiş olacaktır. Mesele "Şark Meselesi" çerçevesinde değerlendirilirse, yaşama hakkı elinden alınmak istenen sadece Osmanlı Devleti değil, onu yıllarca yüceltmiş, onun uğrunda her şeyini feda etmekten çekinmemiş olan Türk milletidir. Ancak Birinci Dünya Harbi boyunca cephelerdeki mücadele göstermiştir ki, var olmak inisiyatifini kaybeden Osmanlı Devleti'dir. Türk Milleti, bu çetin mücadele boyunca var olduğunu ve var kalmak istediğini

⁷ Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, İstanbul, 1980, s. 125.

⁸ Mustafa Kemal Paşa, Pera Palas'ta Daily Millî muhâbiri G. Ward Price ile yaptığı mülâkatta, "...Anadolu'nun Müttefik Devletler tarafından taksime uğrayacağını tamamen biliyorum." demiştir. Bkz. Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çev.Cemal Köprülü), TTK yay., Ankara, 1991, s. 98.

göstermiştir. Harp boyunca na-müsait şartlarda cereyan eden mücadelede Türk milleti, hür yaşamak azmiyle sonu geldi denildiği bir anda yaşayacağını ispat etmiştir. Birinci Dünya Harbi sonunda savaş, Türk milleti için bitmeyecek, yeniden başlayacaktır. Artık bu savaş, Atatürk'ün liderliğinde Türk milletinin her bakımdan bağımsız bir devlet kurma yolunda vereceği bir savaş olacaktır.

"Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir. Bence bir millette şeref, haysiyetin, namusun ve insanlığın vücut ve bekâ bulabilmesi mutlak o milletin hürriyet ve istiklâline sahip olması ile kaimdir. Ben yaşabilmek için müstakil bir milletin evladı kalmalıyım. Bu sebeple Millî İstiklâl bence bir hayat meselesidir. Milletin ve memleketin menfaatleri gerektirdiği takdirde, milletlerden her biri ile dostluk ve siyasî münasebetleri takdir ederim. Ancak benim milletimi esir etmek isteyen herhangi bir milletin de bu arzusundan vazgeçinceye kadar; amansız düşmanıyım." diyen Atatürk'ün⁹ hassasiyetle üzerinde durduğu mesele, şüphesiz ki "Millî İstiklal"dir.

Atatürk Nutuk'a, "1919 yılı Mayıs'ının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Umumî durum ve manzara: Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük Harbin uzun yılları boyunca, millet yorgun ve fakir bir halde." diye başlar ve kısaca bir durum tespitinde bulunur. Sonra düşünülen kurtuluş çarelerini sıralar ve şunları söyler: "Efendiler, bu durum karşısında tek bir karar vardı. O da millî hâkimiyete dayanan kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak...İşte İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da, Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulanmasına başladığımız karar, bu karar olmuştur...Türk'ün haysiyeti ve gururu ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa, mahvolsun daha iyidir. Öyleyse ya istiklâl ya ölüm!"¹⁰

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütârekesi'nden sonra geçen altı ay içinde silâhlar susmuşsa da yıllardır devam eden mücadele bitmemiştir. Samsun ve çevresinde cereyan eden olaylar, sıradan âsâyışsizlik olayları gibi görülse de Anadolu'da başlayacak büyük kavganın ilk işaretleriydi. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya çıkması ile başlayan mücadele, Türk istiklâlinin sağlanması yolunda siyasî, hukukî ve askerî bir mahiyette olacaktır. Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri ve kongrelerle Anadolu

⁹ İsmet Giritli, "Kemalizm Millî Hakimiyet ve Cumhuriyet Demektir", **Atatürk Yolu**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1987, s.116.

¹⁰ Kemal Atatürk, **Nutuk, (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1989, s. 1 vd.

halkının teşkilâtlandırılması, Büyük Millet Meclisi'nin açılması, millî kuvvetlerin teşkiliyle girilen askerî mücadele bu döneme damgasını vuracaktır.

Mustafa Kemal Paşa'nın görevlendirilme gerekçesine mugayir hareketlerini gören ve Gizli Servis ajanları tarafından kendisinin en küçük bir hareketinden dahi haberdar edilen İngiliz yetkililer endişelidirler. 6 Haziran 1919'da Karadeniz'deki İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanı General Milne, Üçüncü Ordu Müfettişi'nin faaliyetleri hakkında Osmanlı Harbiye Nezâreti'ne şikâyetle bulunmuş ve karışıklıklara sebebiyet veren bu kişinin geri çağrılmasını talep etmiştir. Amiral Calthorpe da bir kaç gün sonra aynı anlamda teşebbüste bulunmuştur. Harbiye Nezâreti'nce bu talebe boyun eğilmiş ve Mustafa Kemal'e en kısa zamanda İstanbul'a dönmesi emredilmiştir. İstanbul'dan azledildiğine dâir telgraf yola çıktığı anda, O da Harbiye Nezâreti'ne ve Sultan'a sadece müfettişlik görevinden değil, aynı zamanda ordudan da istifa ettiğini bildirmiştir¹¹.

Mustafa Kemal, artık sâde bir vatandaşdır ve elinde hiç bir güç yoktur. Ancak O, mücadele edeceği milletleri bildiği kadar, birlikte yürüyeceği milletini de çok iyi tanımaktadır. Bunu, "Ben 1919 senesi Mayısı içinde Samsun'a çıktığım gün elimde hiç bir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevî bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete, bu Türk milletine güvenerek yola çıktım." sözleriyle¹² ifade edecektir.

Samsun'a çıkışından henüz bir buçuk ay gibi kısa bir süre geçmiş olmasına rağmen bu süre içerisinde yaptığı faaliyetler ve verdiği mesajlar, başta İngilizler olmak üzere müstevlilerin bütün hesaplarını bozacak mahiyettedir. Bir hafta kadar Samsun'da kaldıktan sonra Havza'ya geçen, oradan Amasya'ya giden Mustafa Kemal Paşa, gerçekten de müfettişlik görevi dışında memleketin muhtelif yerlerinde cereyan eden olaylar ve özellikle Anadolu'da başlayan işgallerle ilgilenmeye, bildiriler yayınlamaya, yazışmalar yapmaya başlamıştır¹³.

¹¹ Dumont, a.g.e., 31-323; Temmuz 1919'da Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa, müfettişlik görevinden ve askerlikten 8 Temmuz 1919'da istifa etmiştir. Bkz. Fahrettin Kızıoğlu, "Mustafa Kemal Paşa-Erzurum İlişkileri Üzerine Belgeler (1919-1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VII, S.20, (Mart, 1991), s.223.

¹² Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara, 1984, s.1.

¹³ 21 Mayıs'ta 15. Kolordu, 23 Mayıs'ta 20. Kolordu, 26 Mayıs'ta 20. Kolordu ve bu Kolordu'ya bağlı Konya'daki Ordu Müfettişliği ile irtibat kurduğu görülür. Manisa ve Aydın civarının işgali ile ilgili olarak 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey ile irtibat kurar. 28 Mayıs 1919 tarihinde,

Samsun'dan Amasya'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, 21/22 Haziran 1919 gecesini meşhur Amasya Tamimi'ni yayınlar¹⁴. Amasya Tamimi'nin maddeleri incelendiği zaman millî devlet kavramının ihtiva ettiği mânayı bulmak mümkündür. Zaten Amasya Tamimi'nden, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ve Cumhuriyet'in ilânına kadar giden hareket çizgisi tamamen bu fikir ile kâim olmuştur. Tamimin birinci maddesinde vatanın şu veya bu köşesinin tehlikede olduğu değil, vatanın tamamının tehlikede olduğu ifade edilmek suretiyle vatanın bütünlüğü öncelikle vurgulanmıştır. Bizce en önemlisi burada, üçüncü maddede belirtilen "İstiklâlin yine milletin azim ve kararıyla kurtarılacağı" ifadesidir. Bu sözler Türk tarihinde ilk kez duyuluyordu. Böylece "İrâde-i Millîye" ve "Hâkimiyet-i Millîye" esasları artık Millî Mücadele ve Türk Devleti için temel ve sarsılmaz bir âmil olmuştur. Bu itibarla Amasya Tamimi bir "bağımsızlık beyannamesi"dir. Amasya Tamimi ile İstanbul Hükümeti'ne karşı, daha henüz hiç bir hukukî oluşum olmadığı halde büyük bir cesaretle cephe alındığı görülmektedir. Ayrıca, hukukî zemini hazırlayacak olan millî bir heyetin toplanması kararı da tarihî bir karar olmuştur.

Bu sıralarda mütâreke şartlarının tatbikine nezâret ve Osmanlı ordusuna ait silâhları işgal kuvvetlerinin kontrolündeki depolara sevk etmekle, esasen bağımsız bir Ermenistan kurulması imkânlarını araştırmak ve Türklerin silâhlarını teslim etmelerini sağlamakla görevlendirilen Alfred Rawlinson, Erzurum Kongresi'nin toplanacağını düşünerek, baskı yapmak amacıyla millî akımın liderleriyle yaptığı temaslarda¹⁵ kongrenin yapılmamasını, yapılırsa Mustafa Kemal Paşa'nın katılmamasını tavsiye ediyor, aksi halde doğu illerinin Mondros Mütârekesi gereği İtilâf Devletleri tarafından işgal edilebileceği tehdidinde bulunuyordu. Rawlinson, 9 Temmuz 1919 günü Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmede de kongrenin toplanmamasının daha iyi olacağını ısrarla savunup bunun sakıncalarını tekrar ediyordu. Rawlinson'un bu

valilere ve müstakim mutasarrıflara, Erzurum'da 15. Kolordu, Ankara'da 20. Kolordu ve Diyarbakır'da 13. Kolordu Kumandanlıklarına, Konya'da Ordu Müfettişliği'ne bir genelge göndererek, İzmir ve bunu takiben Manisa ve Aydın'ın işgalinin ilerideki tehlikeyi daha açık olarak hissettirdiğini, kabulü mümkün olmayan bu durum karşısında büyük ve heyecanlı mitingler yapılarak gösterilerde bulunulması ve tepkilerin dile getirilmesini istemiştir. **Nutuk**, s. 12 vd.

¹⁴ Amasya Tamimi'nin Maddeleri için bkz. **Nutuk**, s. 21.

¹⁵ Alfred Rawlinson, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesinden önce Kâzım Karabekir Paşa ile yaptığı görüşmelerinden birinde gözdağı verircesine "İngilizlerin elinde kaç zırhlı var biliyor musunuz? diye bir soru sormuş, Kâzım Karabekir Paşa da cevaben, "Türk'ün her biri bir zırhlıdır. Milyonlarca zırhlıyı emri altına almaya kimin gücü yeter? demiştir. Bkz. Lord Kinross, **Atatürk, Bir Millet'in Yeniden Doğuşu**, (Çev. Necdet Sander), İstanbul, 1984, s.276-277.

küstahlığı karşısında hiddetlenen ve hayretler içinde kalan Mustafa Kemal Paşa, Kongrenin muhakkak toplanacağını, milletin buna karar verdiğini, ne İngiltere Hükümeti'nden ne de Rawlinson'dan müsaade istenmediğini söylemiştir. Kongre fikrinden vazgeçilmezse buna kuvvet kullanarak engel olunacağı tehdidine karşılık olarak da "Türk milletinin mecburi ve zaruri olarak, kuvvete kuvvetle karşı koyacak milletin kararının yerine getirileceğini, ne pahasına olursa olsun kongrenin toplanacağını" kesin olarak belirtmiştir¹⁶.

Bütün bu gelişmelerle birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın General Rawlinson'a söylediği gibi Erzurum Kongresi olaysız açılmış ve tarihî kararlar alınmıştır. Kongrenin açılışında Mustafa Kemal Paşa yaptığı konuşmasında, istiklâl uğrunda namus ve şehametiyle dövüşen Türk milletinin Mondros Mütarekesi ile silahını bıraktığını fakat, millî izzeti nefsin tecavüzlere uğradığını, Rum ve Ermeni unsurların gördükleri teşvik sebebiyle millî namusu yaralayacak taşkınlıklarda ve tecavüzlerde bulduklarını belirterek, "...reva görülen bu haksızlıklardan müteessir olan millî vicdanın uyanarak Müdâfaa-i Hukuk-ı Millîye, Muhâfaza-i Hukuk-ı Millîye, Müdâfaa-i Vatan ve Redd-i İlhak gibi adlarla aynı mukaddesatın temini için tebarüz eden millî akımın bütün vatana yayıldığını ve bu celadet ruhun mübarek vatan ve milletin mukaddesatını kurtaracağını ve son sözü söyleyeceğini" ifade etmiştir¹⁷.

Erzurum Kongresi'nde alınan kararlara baktığımız zaman bütün maddelerin millî bağımsızlığın sağlanmasına matuf kararların açıkça ifade edildiği görülür. İlk defa millî sınırlar içinde bir bütün olan vatanın her türlü yabancı işgal ve müdâhalesine karşı milletin birlikte müdâfaa ve mukavemet edeceği ifade ediliyor, "Hristiyan unsurlara siyasi hakimiyetimizi ve içtimai muvâzenemizi bozucu imtiyazlar verilemez", "Manda ve himaye kabul olunamaz" hükümleriyle de millî bilinç ve millî bağımsızlık konusundaki kararlılık ortaya konulmuş oluyordu. Bu kararların gerçekleşmesi için Kuvâ-yı Millîye'nin âmil ve İrade-i Millîye'nin hâkim kılınması esasından hareketle Millî bir Meclisin derhal toplanması kararlaştırılıyordu.

Amasya Tamimi'nde "Hükümet-i Merkeziyye deruhte ettiği mesuliyetin icabatını ifa edememektedir." ve "her türlü murakabeden azade bir heyet-i millîyenin vücudu elzemdir." şeklinde belirtilen Anadolu'nun kaderine hakim

¹⁶ Ahmet Özgiray, "Millî Hakimiyet Işığında M.Kemal Paşa-A.Rawlinson Görüşmeleri (1918-1921)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. VI, Ege Ü. Edebiyat Fakültesi yay., İzmir, 1991, s. 44.

¹⁷ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (1919-1938)*, C. I-III, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1981, s. 3-4.

olma çabasında bir adım daha ileri gidilerek "temin-i maksat için hükümet-i muvakkatenin" kurulabileceği ilân edilmiştir. Nitekim Erzurum Kongresi'nde alınan bu kararların yürütülmesi için seçilen Heyet-i Temsiliye hükümet görevini bizzat kendisi üstlenecektir ki bu, Anadolu Millî Hareketi'nin fiilen başlaması demektir¹⁸. Heyet-i Temsiliye'nin başına getirilen Mustafa Kemal Paşa da artık bu hareketin tartışmasız lideridir.

Havza ve Amasya'da, askerce direnişin temelini atan Mustafa Kemal, Erzurum'da ise bunun siyasî karşılığını kuracaktı. Kongre'nin açılışında yaptığı konuşmada da "İrade-i Millîye" ve "Hâkimiyet-i Millîye" prensipleri üzerinde hassasiyetle durmuştur. Kongre'nin belki de en önemli yönü, Millî Mücadele'nin hedefinin belirlenmesi anlamına gelecek olan sonradan Misak-ı Millî diye tanınacak bir bildirin kaleme alınmış olmasıdır. Misak, bir bildiri şeklinde bütün yurda ve yabancı devlet temsilciliklere dağıtılmış, bir nüshası da Rawlinson'a verilmiştir¹⁹.

İstiklâl Harbi başladıktan sonra millî bir devletin kurulması görüşü resmen ilk defa Misak-ı Millî'de yer almış, bu görüş önce Erzurum Kongresi'nde kabul edilip, sonradan Sivas Kongresi'nde genişletilerek 28 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan tarafından tasvip edilmiştir. Bu itibarla Misak-ı Millî, İstiklâl Harbi'nin siyasî ve askerî hedeflerini gösteren bir belge olmuştur²⁰. Misak-ı Millî'nin Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda kabul görmesi İngilizleri hayli öfkelen-dirmiş, Harbiye Nezâreti'nin Mustafa Kemal'in karargâhı haline getirildiği ve mütâreke şartlarının ihlâl edildiği gerekçesiyle Cemal Paşa ile Cevat Paşa'nın görevlerinden uzaklaştırılmalarını istemişlerdir²¹.

Mustafa Kemal, Erzurum'da, siyasî çalışmalarının yanı sıra, Kuvâ-yı Millîye'nin kurulması işi ile de uğraşmak zorunda kalmıştır. Şimdi elinde kayıtsız şartsız yardımlarına güvenebileceği Doğuda Kâzım Karabekir ve Batıda Ali Fuat Paşaların orduları vardı. Bundan başka Amasya'dan döndükten sonra telgraf merkezlerine el koymuş ve Orta Anadolu'nun bütün sivil yönetim mekanizmasını kontrol altına almıştır²².

¹⁸ Naim Sönmez, *Siyasî Açından Cumhuriyet Hükümetleri, (Tek Parti Dönemi-1923-1946)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1992, s. 19.

¹⁹ Kinross, *a.g.e.*, s. 286.

²⁰ Mehmet Gönlübol, "Atatürk'ün Dış Politikası, Amaçlar ve İlkeler", *Atatürk Yolu*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1987, s. 239.

²¹ Özgiray, *a.g.m.*, s. 46-47.

²² Kinross, *a.g.e.*, s. 290.

Erzurum Kongresi'nin bitiminde, Ferid Paşa'dan sonra Harbiye Nezâreti'ne gelen Nazım Paşa imzasıyla 15. Kolordu Kumandanlığı'na 30 Temmuz 1919 tarihli, Mustafa Kemal Paşa'nın hükümet kararlarına muhalif davranışlarından dolayı yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi istenen bir emir gelmiştir²³. Bu emir de göstermektedir ki Anadolu'da yürütülen millî hareketten İstanbul yönetimi rahatsızlık duymaktadır. Ancak İstanbul yönetiminin bu emri yerine getirilmeyecek²⁴ ve Erzurum'da alınan kararlar doğrultusunda hareket edilecektir.

Doğu ve Batı illeri ile Trakya'nın yani bütün memleketin birleştirilmesi, vatanın istiladan kurtarılması, Türk istiklâl ve hürriyeti ile millî hakimiyetin sağlanması amacıyla Sivas'ta toplanması önceden kararlaştırılan kongreye temsilci seçilmesi Amasya Tamimi ile her tarafa bildirilmişti. Anadolu'nun en güvenli yerlerinden biri olan Sivas'ta, başka yerlere göre yabancı kuvvetlerin etkili olma ihtimali daha azdı. Bunun yanında Millî Mücadele açısından taşıdığı diğer bir önem de Mondros Ateşkesi'nin 24. maddesinde belirtilen Vilâyet-i Sitte'den olmasıdır. Bu illerde bir karışıklık çıktığı takdirde İtilâf Devletleri burasını işgal edebileceklerdi. Ermeni ve Rumlar böyle bir fırsatı kolluyorlardı. İlin düzenini bozacak ve özellikle kendisini tedirgin edecek böyle bir toplantının başka bir ilde yapılmasını daha uygun bulan Sivas Valisi Reşid Paşa, 29 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya, Sivas'a gelen Jandarma Müfettişi Bruneau'nun eğer burada kongre kurulursa Sivas'ın işgaline karar verildiğini, ayrıca Dahiliye Nezâreti'nden kongreye mani olmak için emir aldığını bildirmiştir.²⁵ Mustafa Kemal Paşa, Sivas Valisi'ne Bruneau'nun blöfüne inanmadığını ve korkmaya gerek olmadığını, kendisinin kaygıya kapılmamasını ve haberlerin halka yayılmasının önlenmesini bildirdikten sonra arkadaşlarıyla birlikte 29 Ağustos 1919'da Erzurum'dan Sivas'a doğru yola çıkmıştır.

Çok az sayıda (25 kişi) delegenin katılımıyla 4 Eylül 1919 günü açılan kongrenin gündemini, Erzurum Kongresi'nin nizamname ve beyannâmesinin

²³ Nutuk, s. 48.

²⁴ Erzurum Vâli Vekili Kadı Hürşit Efendi cevabında, tutuklanmaları istenilen zatların hükümete karşı davranışlarda buldukları hakkında burada bir bilgi olmadığını belirtmiştir. 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa da 1 Ağustos 1919 tarihinde Harbiye Nezâreti'ne cevabında, Mustafa Kemal Paşa'nın, uygunsuz sayılacak vatansız bir memleket evladı olduğunu, tutuklanmasının vatan ve milletin yararına ve yürürlükteki kanunlara aykırı olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1983, s. 101.

²⁵ Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, Atatürk Araştırma Merkezi yay, Ankara, 1997, s.63; Belen, a.g.e., s. 110.

muhteviyatı ve Sivas'a gelmiş olan azaların hazırladıkları muhtıra oluşturacaktı.

Kongrenin dördüncü gününde Erzurum Kongresi nizamnamesi muhteviyatı müzâkere edilerek gerekli düzeltmeler yapılmıştır²⁶. Böylece Sivas Kongresi'nde, Erzurum Kongresi kararları kabul edilmiş ve bu kararlar, bütün Anadolu ve Rumeli'yi kapsayacak biçimde genişletilmiş oluyordu.

Heyet-i Temsiliye, bundan sonra yürütme işlerini yavaş yavaş elinde toplamaya ve ülke içinde yetkilerini kaybetmeye başlayan Merkezi Hükümetin yerine yetkileri eline almaya başlamıştır. Erzurum Kongresi'nde oluşturulan Heyet-i Temsiliye'ye Sivas Kongresi tarafından 11 Eylül günü seçilen üyelerle, Millî Kongre adına icabında muvakkat hükümeti teşkil yetkisine sahip yarı teşri, yarı icraî bir teşekkül olarak yapacağı çalışmalarla²⁷ bütün millî mücadele çabalarının tek hakimi, Mustafa Kemal de tek idarecisi olacaktır.²⁸

Kongre'de en çok tartışılan konulardan birisi de "manda meselesi" olmuştur. Erzurum Kongresi'nde her türlü mandanın kabul edilemeyeceği hakkında açık ve kesin olarak verilen karara karşılık Sivas Kongre'sinde manda taraftarları, Millî Mücadele'yi, daha başlangıçta akim bırakmak tehlikesini yaratacak ölçüde ağır basmışlardır. Amerikan mandasını savunanlar,²⁹ Amerika'nın dünya üzerindeki insanî değerleri sürdüren en büyük demokrasi olduğunu, Amerika sayesinde Türkiye'nin de kurtulabileceğini ve kendi kendini yönetebileceğini öne sürüyorlardı.³⁰

8 Eylül günü İsmail Hami Bey tarafından hazırlanmış ve 25 delegenin imzasını taşıyan "Amerikan mandasını" isteyen önerge gündeme alınmıştır. Pek uzun ve münakaşalı devam eden bu manda müzâkereleri, taraftarlarını susturacak mütevassıt bir çare ile tamamlanmıştır. Rauf Bey tarafından

²⁶ Düzeltilen hususlar konusunda bkz. **Nutuk**, s. 59-60.

²⁷ Bu hususta bkz. Uluğ İğdemir, **Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, TTK. yay., Ankara, 1989; Uluğ İğdemir, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Ankara, 1969; Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, TTK.yay., Ankara, 1989; Kemal Arıburnu, a.g.e., s. 85 vd.; Sönmez, a.g.t., s. 26 vd.

²⁸ Sönmez, a.g.t., s. 29.

²⁹ Bu Amerikan taraftarlığının nedenleri, önce devrin ağır ekonomik şartlarında, geleceğin karanlık görülmesinde bu yüzden başka kurtuluş çaresi görmeyenlerin düştükleri umutsuzluk ve kötümserlik havasında aranmalıdır. Ayrıca Wilson prensiplerinden 12. maddeye bağlanan umutlarla, Amerika'nın memleketimiz üzerinde doğrudan doğruya siyasî emeller besleyen diğer galip devletlerden çok daha olumlu davranacağı kanaati yer almaktaydı. Bkz. Arıburnu, a.g.e., s. 106

³⁰ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, İzmir, 1984, s. 178.

Amerika'da senelerden beri yapılmakta olan menfi propagandalar sebebiyle oluşan fikirleri tashih için her şeyden evvel Amerika Kongresi'nden hakikati görecek bir heyetin davet edilmesi teklif edilmiş ve bu teklif ittifakla kabul edilmiştir.³¹ Netice itibariyle manda fikrini Mustafa Kemal Paşa, şiddetle reddedecek ve "Biz azınlıkta kalsak da mandayı kabul etmeyeceğiz. Parolamız tektir ve değişmez: Ya istiklâl ya ölüm." Diyecektir.³²

Sivas Kongresi'nin bitiminden bir hafta kadar sonra, Amerika'yı ilgilendiren konuları incelemek üzere Başkan Wilson'un emriyle Ermenistan'a gönderilen General J.G.Harbord başkanlığında bir Amerikan Heyeti Sivas'a gelmiştir. Burada Mustafa Kemal Paşa ile iki buçuk saat kadar devam eden bir görüşme yapan General Harbord, görüşme sırasında "Şimdi ne yapmak niyetindesiniz?" diye bir soru sordu. Parmakları arasında çevirdiği bir tesbihle oynamakta olan Mustafa Kemal, bu soru ile muhâtap olduğu anda sinirli bir hareketle tesbihin sicimini koparmıştı. Mustafa Kemal, yere düşüp dağılan taneleri teker teker toplarken bunun Generalin cevabı olduğunu söyler. Böylece, ülkenin dağılmış parçalarını bir araya getirmek, çeşitli düşmanlardan temizlemek bağımsız ve medeni bir devlet kurmak isteğini belirtmiş oluyordu. Harbord, böyle bir umudun ne mantığa, ne askerî gerçeklere uyduğunu söylemiş ve "Birtakım insanların kendi canlarına kıydıklarını biliyoruz. Şimdi de bir ulusun intiharına mı tanık olacağız?" sorusunu sormuştur. Mustafa Kemal, General Harbord'u da etkileyecek olan şu cevabı vermiştir: "Sözleriniz doğrudur General. İçinde bulunduğumuz durumda yapmak istediğimiz şey, ne askerlik açısından, ne de başka bir açıdan açıklanabilir. Ancak her şeye rağmen, yurdumuzu kurtarmak, özgür ve uygar bir Türk devleti kurmak, insan gibi yaşayabilmek için yapacağız bunu...Başaramazsak, bir kuş gibi düşmanın avucu içine düşecek ve ağır ve şerefsiz bir ölüme katlanacak yerde atalarımızın çocukları olarak, dövüşerek ölmeyi tercih ederiz."³³

Buradaki ifadelerden de açıkça anlaşılacağı gibi, tam bağımsız bir millî devlet kurmak fikri, işin başından beri Mustafa Kemal Paşa'nın amaçları arasındadır Haziran 1919'da Franklin Bouillon ile yaptığı görüşme sırasında da "İstiklâl-i Tam" hakkında şunları söylemişti: "...Misak- Milli'nin maddeleri baştan nihayete kadar birer birer okunarak müzâkere ve münâkaşaya devam olundu. En çok tevakkuf olunan nokta kapitülasyonların lağvını, istiklâl-i

³¹ Nutuk, s. 77.

³² Arıburnu, a.g.e., s. 115.

³³ Kinross, a.g.e., s. 297-298.

tammımızı talep eden madde üzerinde vukû buldu. Mösyö Franklen Buyyon, bu mesâilin şayânı tedkik ve teemmül olduğunu dermeyan etti. İstiklâl-i tam, bizim bugün deruhte ettiğimiz vazifelerin ruh-ı aslîsidir. Bu vazife bütün millet ve tarihe karşı deruhte edilmiştir. Bu vazifeyi deruhte ederken, kabiliyet-i tatbikiyesi hakkında şüphe yok ki çok düşündük. Fakat binnetice hasıl ettiğimiz kanaat ve iman, bunda muvaffak olabileceğimize dairdir...Biz; yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir hataya tebaiyet yüzünden bu evsaftan mahrum kalmağa tahammül edemeyiz. Âlim, cahil bilâistisna, tekmil efrâd-ı milletimiz, belki içinde mündemiç müşkilâtı tamamen idrak etmeksizin, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta istiklâl-i tammımızın temini ve idâmesidir.

İstiklâl-i tam denildiği zaman, bittabi, siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, harsî ve ilâ...her hususta istiklâl-i tam ve serbesti-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet millet ve memleketin, mânâ-yı hakikiyesiyle bütün istiklâlden mahrumiyeti demektir.³⁴

Bu görüşmeden sonraki yıllarda da Mustafa Kemal Paşa'nın bu görüşlerini sürekli terennüm ettiğini görürüz. O'nun yürüttüğü mücâdelenin her safhasında da bu fikrin tahakkukundan asla taviz vermediğini de söylemeliyiz.

Osmanlı toprakları üzerinde yıllardır büyük emeller besleyen Batılı büyük devletlerin I. Dünya Harbi sonunda imzalattıkları mütâreke ile yetinmeyecekleri, aralarında kararlaştırdıkları paylaşımı hukuken tescil ettirecek bir tavır izleyecekleri anlaşılıyordu. Nitekim bunu 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalattıkları Sèvres Antlaşması ile gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Ancak Millî Mücadele boyunca Kuvâ-yı Millîye'nin gösterdiği direniş ve bağımsız bir devlet kurma yolundaki azim ve kararlılık başta İngilizler olmak üzere işgalci devletleri endişeye sevk edecek ve millî bilincin kırılmasının mümkün olamayacağını göreceklendir. Neticede Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmadan önce tasarladığı vechile yıkılan bir devletten yepyeni ve millî bir Türk devleti hayat bulacaktır. 9 Eylül 1922 tarihinde neticelenen büyük zafer, Millî Mücadele'nin tamamlandığı anlamına gelmiyordu. Zira başta Atatürk olmak üzere zaferi kazananları iki önemli mesele bekliyordu. Birisi kazanılan zaferi şerefli bir barış ile taçlandırmak ikincisi de ayakta kalabilecek sistemin oluşmasıdır. Nitekim Cumhuriyet ilan edilecek ve çetin bir diplomatik mücadeleden sonra Lozan'da yapılan antlaşma ile Türk zaferi şerefli bir

³⁴ Nutuk, s. 415-416.

barışla taçlandırılacaktır. Cumhuriyetin ilanıyla kabul edilen rejim Atatürk'ün ilkeleriyle sağlam temellere oturtulmaya çalışılacaktır.

Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Millî Mücadele'den sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsız olarak yaşayabilmesi ve ilelebet payidar olabilmesi için tam bağımsızlık temel ilke olarak benimsenmiştir. Gerek Cumhuriyet'in ilanı ve gerekse daha sonra gerçekleştirilen Türk İnkılabının asıl sebebi de budur. Atatürk, dünya üzerinde haysiyetle yaşayabilmek ve çağdaş medeniyet seviyesine ulaşabilmek için millî birlik ve beraberliğin önemini de her fırsatta dile getirmiştir.

Millî bağımsızlığı sağladıktan sonra Atatürk'ün temel amacı, Türkiye'yi her bakımdan çağdaş medeniyetin bir ortağı ve bir parçası haline getirmek ve böylece zaman içinde Türkiye'nin tam bağımsız kalmasını sağlamaktır. Dolayısıyla çağdaşlaşmak Atatürk için bir amaç değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilelebet yaşaması için bir araçtır. Asıl önemli olan ana hedef devletin bağımsızlığını sonsuza kadar sürdürmek, halkın huzur, refah ve mutluluğunu sağlamaktır.

Atatürk bir konuşmasında, "Asıl uğraşmaya mecbur olduğumuz şey, analarımızın ve atalarımızın oldukları gibi yüksek kültürde ve yüksek fazilette dünya birinciliğini tutmaktır." Demiştir.³⁵ Burada ifade edilen yüksek kültür ve fazilette dünya birinciliğini tutmak sözünden kastedilen tabii ki, beynelmil bir kültür olmayıp tarihten güç ve destek olarak vücuda getirilen millî kültürdür.

Atatürk, Türk kültürünün iki önemli unsuru olan Türk dili ile Türk tarihine de millî bir hassasiyetle önem vermiş, Türk dilinin zenginleştirilmesi ve millî tarihin incelenmesi için önemli çalışmalar yapmıştır. 1 Kasım 1934'de TBMM'nde "Kültür işlerimiz üzerinde ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temelleri üstüne kurmak, öz Türk diline değeri olan genişliği vermek için candan çalışmakta olduğunu söylemeliyim."³⁶ Başka bir konuşmasında da, "Millî şuurun ayakta kalabilmesi ve uyanık bulunması için dil ve tarih uğrunda çalışmaya mecburuz." diyen Atatürk, 1 Kasım 1932'de TBMM'nde yaptığı konuşmasında da, "Millî kültürün her çığırda açılarak yükselmesini Türk Cumhuriyeti'nin temel direği olarak temin edeceğiz. Türk dilinin, kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğe

³⁵ Söylev III, s.93.

³⁶ Söylev I, s. 377.

kavuşması için bütün devlet teşkilatımızın dikkatli, alakalı olmasını isteriz” demiştir.³⁷

Atatürk’ün üzerinde yaptığı çalışmalar, İstiklâl Savaşı’nın kültür alanında devamından başka bir şey değildir. Türk millî kültürünü muasır medeniyet seviyesine çıkarmak gayesiyle yürüttüğü çalışmaların yanı sıra “Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak, evvela bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün e’al ve hareketimizle gösterelim. Bilelim ki, millî benliğini bulamayan milletler başka milletlerin şikâridir.”³⁸ demek suretiyle millî kültüre yönelik tehditlere de dikkat çekmekte, medeniyete giden yolda millî kültür ve millî benliğin muhafazasını elzem görmektedir. Bu da millî tarihin ortaya çıkarılmasıyla olacaktır.

Atatürk 1910’larda Alman düşünür Ludwig Buchner’in bir makalesini okumuştur. L. Buchner makalesinde “Manevi boşlukları doldurulmamış, beslenmemiş milletlerin hangi maddî düzeyde olursa olsun, bir gün çökeceğini anlatıyordu.” Bu makaleyi okuduktan sonra bu temel fikri hayatında hiçbir zaman bir kenara koymadığını belirten Atatürk, bu fikre istinâden, “Kazanılmış büyük zaferleri bile birkaç satırla geçiştirmeye başladık. Yeni kuşakları binlerce yıllık geçmişinin hazinesinden yoksun bıraktık. Batı’nın bir parçası olmak gerekti. Ama ya açılan manevî çukurlar? Bunlar yaptıklarımızı giderek tehlikeye düşürür. Bugünün meselesi değil bunlar elbet. Ama biz yüz sene sonrasını bugünden düşünmek zorundayız.” Demiştir.³⁹ İşte Atatürk’ün büyüklüğü buradadır.

Atatürk’ün “Kültür bir milletin bütün tarihî seyrini gösteren bir harekettir. Bugün yaşayan milletler varlıklarını ispat ve devam ettirebilmek için çalışırlar, fakat onların dayanacağı bir esas, kökünü kendisinden alacağı bir kültürleri bulunmazsa, temel sağlam olmaz. Onun içindir ki, tarihlerinde kültür izi bırakmayan milletlerin nihayet yalnız adları kalmıştır.”⁴⁰ Sözleri, yukarıda verdiğimiz Fredrich Ratzel’in görüşlerini teyit etmektedir.

Tam bağımsızlığın gerçekleşebilmesi için iktisadî bağımsızlığın gereğinden hareketle “Siyasî, askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa

³⁷ Söylev I, s. 372.

³⁸ Söylev II, s. 143.

³⁹ Fuat Sevim, *Dünya Uygarlığı ve Türk Sosyo Ekonomik Tarihi*, İstanbul, 1978, s. 147.

⁴⁰ Afet İnan, “Atatürk ve Kültür”, *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Seminere Sunulan Bildiriler*, TTK yay. Ankara, 1973, s. 104.

olsunlar, iktisadî muzafferiyetler ile tetvic edilemezlerse husûle gelen zaferler payidar olamaz, az zamanda söner. Bu itibarla en kuvvetli ve parlak zaferimizin dahi temin edebildiği ve daha edebileceği semerâtı nafiyayı tespit için iktisadîyatımızın, hakimiyeti iktisadîyemizin temin ve tersin ve tevsii lazımdır." diyen Atatürk, "Efendiler bu kadar feyizli ve bu kadar kuvvetli olan hükümetimizin, düşmansız kalacağını farz etmek doğru değildir. Bu güzel temellerin dahi içine kundak koyarak onu münhedim etmeye çalışacaklar olacaktır. Onun hayatına feyzine karşı suikastlar tertip etmeye teşebbüs edecekler bulunacaktır. Bütün bunlara karşı en kuvvetli silahımız iktisadîyattaki vüsat, resanet ve muvaffakiyetimiz olacaktır. Efendiler, dahil olduğumuz halk devrinin, millî devrin, millî tarihini dahi yazabilmek için kalemlerimiz sapanlar olacaktır. Bence halk devri, iktisat devri, mefhumu ile ifade olunur." sözleriyle⁴¹ bu hususun önemine dikkat çekmiştir.

Atatürk, 1922 yılında yaptığı bir konuşmada "Bugünkü mücadelemizin amacı tam bağımsızlıktır. Bağımsızlığın bütünlüğü ise ancak malî bağımsızlık ile mümkündür. Bir devletin maliyesi bağımsızlıktan yoksun olunca o devletin bütün hayati kuruluşlarında bağımsızlık felç olur. Çünkü her devlet organı ancak millî kuvvetle yaşar."⁴² demek suretiyle tam bağımsızlığın millî bağımsızlıkla mümkün olabileceğini önemle vurgulamaktadır.

Atatürk, Türk tarihi incelenirse, yükseliş, çöküş nedenlerinin bir iktisat meselesinden başka bir şey olmadığını anlaşıldığını, tarihimizi dolduran zaferlerin veya bozgunların tamamının, meydana geldikleri devirlerdeki iktisadî durumumuzla ilgili olduğunu belirtiyor. Fatih zamanında Cenevizlilere ve Patriğe verilen imtiyazlar ile açılan yolun, daha sonra daima genişlemiş olduğunu belirtiyor ve "Kapitülasyon, kelimesi bir kale içinde muhasara olunan esbab ve vesaiti tedafüyesini kullanılan bir kelimedir."⁴³ Tanımıyla bu husustaki görüş ve tepkisini ortaya koyuyordu. Atatürk, konuşmasının devamında şunları söylemiştir:

"... ecnebler yalnız bu hukuku muhafaza ile de iktifa etmediler. Belki her gün onları biraz daha tezyid etmek için çareler aradılar ve buldular. Anasırı dahiliye muhafazaya muktedir oldukları teşkilatı dahiliyelerine istinaden, haricin daima teşvikine ve tergibatına ve müzaheretine sığınarak devletin ve

⁴¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (1906-1938), (Toplayan: Nimet Arslan), C. II, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., 3.bsk., Ankara 1981 s. 107-108.

⁴² Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, MEB yay., C.I, İstanbul, 1988, s. 423.

⁴³ Söylev II s.102.

unsuru asliyesinin imhasıyla siyasî bir taraftan anasını dahiliyeyi teşvik ediyorlardı, diğer taraftan da kendileri müdahale ediyorlar ve her müdahalede yine devlet ve milletin aleyhine olmak üzere: yeni yeni bir takım imtiyazlar, haklar alıyorlardı. Bu takibatı mütemadiye altında zaten fakir düşmüş olan anayurtta, unsur-ı aslî devlete verebilecek parayı güç tedarik ediyordu. Halbuki tacidârlar, saraylar, babîâliler behemehal debdebeye, dârâta malik olabilmek için her ne bahasına olursa olsun, bu parayı tedarik etmek çaresine düşmüşlerdir. O çareler de istikrazlar oldu. O kadar çok istikrazlar yapılıyordu ki bunların faizlerini de ödemek mümkün olamadı. En nihayet bir gün Osmanlı devletinin iflasına hükmettiler. Umur-ı maliyesi hemen kontrol altına alınmış ve başımıza duyûn-ı umumiye belası çökmüş bulunuyordu. ... Arkadaşlar! Son tevakkuf ettiğim noktada artık Osmanlı Devleti hakikatte ve fiilen mahrum-ı istiklâl bir hale getirilmişti. Filhakika bir devlet ki kendi tebaasına vazettiği bir vergiyi ecnebilere vazedemez. Gümrük muameleatını, rüsûmunu memleketin ve milletin ihtiyacına göre tanzim etmekten memnudur. Ve bir devlet ki fazla olarak ecnebler üzerinde hakkı kazasını tatbikten mahrumdur. Böyle bir devlete bittabi müstakil denilemez. Devletin ve milletin hayatına vuku' bulan müdahalât yalnız bu kadar değil daha fazla idi. ...Arz ettiğim gibi hakikatte devlet istiklâlini çoktan kaybetmişti ve Osmanlı ülkesi ecneblerin serbest bir müstameresinden başka bir şey değildi ve Osmanlı halkı içindeki Türk Milleti de tamamen esir bir vaziyete getirilmişti.”⁴⁴ Atatürk'ün bu ifadelerinde iktisadî bağımlılığın bir milletin tam bağımsızlığına nasıl hanel getirdiği ve getirebileceği anlaşılmaktadır.

Bu bilgilerden sonra sonuç olarak, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde yürütülen Millî Mücadele hareketinin her bakımdan millî ve bağımsız bir Türk devletinin kurulmasını amaçladığını, millî kimlik ve millî bilincin bağımsız Türk devletini kurduğunu söylememiz gerekmektedir. Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra da üzerinde hassasiyetle durduğu konu şüphesiz “devlet ebet müddet” fikri doğrultusunda millî bağımsızlığın muhafaza ve müdafaası olmuştur.

⁴⁴ Söylev II, s. 103-104.